

УДК 338.12:330.1

О. Б. Пелех,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0002-5657-6717

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.4.65

СТРУКТУРНІ ДИСБАЛАНСИ ВВП З ПОГЛЯДУ ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ЇХ НАСЛІДКИ

O. Pelekh,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor
of the of Management Department, Rivne State Humanitarian University

MODEL OF STRUCTURAL POLICY OF UKRAINE AND STRUCTURAL-TEMPOLOGICAL ANALYSIS

У статті за результатами попередніх аналізів описано структурні дисбаланси ВВП за доходами. В Україні маємо надто велику частку оплати праці у структурі ВВП, що тягне за собою негативні деформації макроекономічних пропорцій в економіці, які обмежують інвестиційний потенціал. Цей структурний дисбаланс ВВП є доказом присутності у економічному розвитку тенденції до надмірного споживання. Невиправдане зростання заробітної плати не сприяє економічному зростанню, оскільки технологічні структурні зміни, модернізація виробництва, впровадження технічних і наукових змін здійснюються шляхом інвестицій, джерелом яких є не заробітна плата, а інші доходи та інвестиції зовнішнього характеру.

Виявлені відмінності показників ефективності оплати праці між регіонами є одним із проявів диспропорцій на рівні економічного розвитку регіонів, що відображаються через показники ВРП. Ці диспропорції істотно впливають на темпи структурних змін у кожному регіоні окремо, на особливості реалізації структурної політики регіону, на умови, в яких здійснюються трансформації в країні загалом. Низький рівень ефективності оплати праці у національній економіці знаходить свій вияв у глибокій варіативності цього показника залежно від виду економічної діяльності. З одного боку, спричинено це закономірними відмінностями між видами діяльності, а з іншого боку, на оплату і результати праці впливають українські реалії. Перекази мігрантів постійно зростають, що знижує їхню цінність стосовно ВВП та перешкоджають економічному розвитку у вигляді так званої "голландської хвороби" та "слабкого врядування".

In this article, a generalized model for the formulation and implementation of structural policies is provided. The elements of the model are the general characteristics (features), the system of goals, the mechanism of policy implementation, and the set of entities involved in the process of its implementation. A distinct "engine" of structural policy implementation is the mechanism of its implementation, represented by three types of provision: instrumental, scientific, methodological, legal and regulatory.

Instrumentation support is a financial, economic, informational, governmental, structural, legal, organizational, educational tools that are divided into instruments of direct and indirect action. Legal and regulatory support is a set of legal acts related to the restructuring of the economy, implementation of the principles of structural restructuring in the legal field of the state; national, sectoral and regional strategies for restructuring of the national economy, recommendations and international standards.

Scientific and methodological support for structural policy is a set of methods and means of planning and forecasting, modeling, systems of audit and regulation of policy implementation processes, evaluation of achievement of development goals and monitoring of the process of implementation of structural policy.

The main purpose of the implementation lies in the structural and tempological analysis and monitoring of structural changes, which follows from the structural policy implementation algorithm. The algorithm is a seven-step procedure that is repeated at each stage of the lifecycle of the structural policy. Structural and tempological analysis and monitoring are the content of the three final stages of the algorithm which is a periodically repeated monitoring and analysis of

policy implementation, as well as an abstract of analysis that summarizes the current policy stage and sets new goals for the next policy phase.

The article describes the institutional foundations of the system of formulation and implementing of structural policy, including the system of monitoring and structural, tempological analysis.

Ключові слова: структурні дисбаланси, ВВП, ВРП, структурні зміни, ефективність оплати праці.

Key words: structural policy, mechanism of structural policy, structural and tempological analysis, monitoring of structural changes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Диспропорційність у соціально-економічному розвитку ускладнює здійснення ефективної структурної політики, збільшуючи загрози виникнення кризових явищ. Причини цього пов'язані з різними можливостями й активністю пристосування ресурсного потенціалу до ринкових умов, загальним розподілом доходів, забезпеченістю соціальними гарантіями, структурою ринку праці, міграцією робочої сили.

Насамперед недосконалість і дисбаланси проявляються і в тих структурних аспектах національної економіки, які пов'язані з ринком праці. На нинішньому етапі розвитку праця має особливе значення, оскільки від якісних і кількісних характеристик наявної робочої сили значною мірою залежать можливості структурних трансформацій національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Активні дебати про структурні дисбаланси та їх наслідки для економік не припиняються. Їх досліджували у наукових працях О. Апокін, О. Бажан, О. Буторина. Серед українських вчених, котрі займаються питаннями структурних диспропорцій варто виділити О. Білоруса, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, О. Мозгового, А. Поручника, О. Рогача, І. Шкодіну та ін. Ця проблема поглиблюється, набирає нових форм та впливів, а відповідно виникає необхідність її постійного моніторингу та дослідження з метою протидії ймовірним кризовим явищам у майбутньому.

Предметом дослідження — структурні дисбаланси ВВП України з точки зору оплати праці за період 2000—2018 рр.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — виявити структурні дисбаланси та їх наслідки у структурі ВВП за доходами.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У наших попередніх дослідженнях [1—4] ми аналізували структурні зміни ВВП за доходами у період 2001—2018 рр. та динаміку показників ефективності оплати праці, ефективності оплати праці мігрантів та ефективності переказів мігрантів. За результатами даного аналізу виявили структурні дисбаланси та намагалися встановити їх наслідки.

Структурні дисбаланси у структурі оплата праці та інші доходи у ВВП. Показник ефективності оплати праці за період 2001—2018 рр. зменшився, попри окремі роки зростання. До оптимального показника ефективності 3,0 (за розрахунками закордонних економістів) Україна навіть не наближається.

Факторний аналіз впливу оплати праці та показника ефективності оплати праці на зміни ВВП показав, що зниження ВВП відбувалося саме за рахунок зменшення ефективності оплати праці, в останні роки доходило навіть до зменшення на -99%. І тільки збільшення оплати праці (на нашу думку — безпідставне!!!) компенсувало ці втрати ВВП. Це потребує негайного втручання держави економічну політику в сфері оплати праці.

Попередні висновки продовжує аналіз структури ВВП за доходами з погляду двох складників "оплата праці — інші доходи". Термін "інші доходи" також об'єднує поняття: прибуток, рента, відсотки або дивіденди. За кожним з перелічених складників стоять чинники виробництва: оплата праці представляє робочу силу, інші доходи відповідно до складників — фізичний капітал, землю та інші природні ресурси, цінні папери. Фактично двоелементна структура ВВП у формі "оплата праці — інші доходи" протиставляє робочу силу як чинник виробництва іншим чинникам. І в рамках цієї структури маємо значний дисбаланс.

Середні за досліджуваний період структурні зміни ВВП, які спостерігалися, були незначними, однак в окремі роки, особливо в останні 2014—2018 рр. Їхня інтенсивність значно зросла і досягали навіть 8,85°. І як наслідок, у 2018 р. співвідношення склало [56: 44] проти оптимального для розвинених країн [30: 70]. Структурні зміни в останні роки тільки віддаляли від цього співвідношення і у переважній більшості випадків були спрямовані на необґунтоване зростання частки оплати праці в структурі ВВП.

Відтак можна стверджувати, що в Україні, на відміну від розвинених країн, маємо надто велику частку оплати праці у структурі ВВП і це тягне за собою важливі негативні деформації макроекономічних пропорцій в економіці, які обмежують інвестиційний потенціал економічного розвитку. Цей структурний дисбаланс ВВП є доказом присутності у економічному розвитку тенденції до надмірного споживання. Насправді, зростання заробітної плати у валовому випуску продукції повинно забезпечуватися насамперед зростанням продуктивності праці, бути "результатом активізації структурних змін і технологічного оновлення виробництва, спрямованих на зниження його матеріаломісткості та збільшення виробництва наукоємних видів товарів та послуг" [5]. А невиправдане зростання заробітної плати не сприяє економічному зростанню, оскільки технологічні структурні зміни, модернізація виробництва, впровадження технічних і наукових змін здійснюються шляхом інвестицій, а основним джерелом інвестицій є не заробітна плата, а інші доходи та інвестиції зовнішнього характеру.

Структурні дисбаланси валового регіонального продукту за доходами. Хоча оплата праці у вітчизняній економіці глибоко диференціюється за регіонами, динаміка змін регіонального показника ефективності оплати праці в областях повторює динаміку, що мала місце в Україні загалом. Все ж специфічні особливості областей проявляються. У 2017 р. найвищий показник ефективності оплати праці мали Полтавська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька і Київська області. Замикають список Чернівецька, Закарпатська та Луганська області замикає цей рейтинг. Показник ефективності оплати праці вказує на те, що три останні області практично не створюють доданої вартості (згідно з офіційною статистикою).

Оскільки регіони вирізняються між собою за видами економічної діяльності, які представлені в них, то логічним є висновок, що на по-

казник ефективності оплати праці в регіонах впливають показники ефективності оплати праці за видами економічної діяльності. Розрахунки підтверджують, що вищий показник ефективності оплати праці мають розвинуті регіони.

Також можна зауважити, що показник ефективності оплати праці в регіонах щораз більше диференціюється. Якщо в 2008 р. цей показник регіонах варіював у межах від 1,18 до 2,52, то в 2017 р. — уже від 1,08 до 3,22. До речі, саме цим можна пояснити чисто арифметичний парадокс: протягом досліджуваного періоду середній показник ефективності оплати праці за регіонами зростає, тоді як загальноукраїнський показник ефективності оплати праці навпаки — спадає.

Розпізнані залежності також підтверджує аналіз співвідношення між часткою праці й часткою інших доходів у структурі ВВП. Крім того, тут отримуємо додатковий висновок: у всіх областях показник ефективності оплати праці потребує підвищення й зміни на цій основі структури ВВП.

Виявлені відмінності показників ефективності оплати праці між регіонами є одним із проявів диспропорцій на рівні економічного розвитку регіонів, що відображаються через показники ВВП. Ці диспропорції істотно впливають на темпи структурних змін у кожному регіоні окремо, на особливості реалізації структурної політики на рівні регіональної економіки, на умови, в яких здійснюються трансформації в країні загалом. У таких умовах на перше місце виходить проблема стратегічних пріоритетів і напрямів розвитку регіонів України з урахуванням їхнього ресурсного потенціалу, а також максимального використання потенціалу міжрегіональної та міжнародної співпраці.

Дисбаланси оплати праці за видами економічної діяльності в структурі ВВП. Низький рівень ефективності оплати праці у національній економіці знаходить свій вияв у глибокій варіативності цього показника залежно від виду економічної діяльності. З одного боку, спричинено це закономірними і природними відмінностями між видами діяльності: різні способи виробництва потребують працівників відповідних здібностей, рівня освіти, практичних навичок і вмінь, формують свої умов праці тощо, і це знаходить вияв в оплаті праці і результатах роботи. З іншого боку, на оплату праці і результати праці впливають чисто українські реалії: нерозвиненість ринкових умов функціонування економіки, недостатньо

високий рівень продуктивності праці, технологічності і використання передових технологій, недосконалість структури економіки з погляду як виробництва, так і потреб суспільства, законодавства і механізмів оплати праці та ін.

Найвищий показник ефективності оплати праці у операціях з нерухомим майном (L) та промисловості (B, C, D, E). У самому кінці списку — мистецтво, спорт, розваги, відпочинок (R); а також будівництво (F) і торгівля (G), хоча за кількістю зайнятих вони займають лідируючі позиції. Все сказане реально демонструє, наскільки недосконалою є система оплати праці в національній економіці. Окрім того, це є також додатковим доказом відсутності в Україні налагоджених механізмів перетікання капіталів і людських ресурсів від менш до більш "привабливих" видів економічної діяльності.

Аналізуючи співвідношення оплати праці та інших доходів у структурі ВВП за видами економічної діяльності, слід одразу вказати, що структурне співвідношення [30:70] в цьому випадку може свідчити лише про те, наскільки працевитратними (скільки "живої праці" вони потребують) є різні види діяльності. Загалом результати підтверджують винятково високу частку "живої праці" у переважній більшості видів економічної діяльності. Варто зазначити, що у структурі всіх видів діяльності частка праці зменшувалася до 2016 р, за винятком виду економічної діяльності "мистецтво, спорт, розваги та відпочинок" (R). Однак, починаючи з 2017 р., ситуація різко змінюється: у більшості видів діяльності частка праці зростає, окрім будівництва (F), професійної, наукової та технічної діяльності (M), фінансової та страхової діяльності (K), інформації та телекомунікація (J). Найшвидше та найінтенсивніше зміни відбувалися у сільському господарстві.

Структурні дисбаланси ВВП з погляду оплати праці і перекази мігрантів. Структурні дисбаланси в економіці створюють відповідні дисбаланси в соціальній структурі (зростання рівня безробіття, диференціація доходів населення, погіршення демографічної ситуації), а це також призводить до того, що частина вивільнених в Україні працівників шукає роботу за кордоном.

Протягом досліджуваного періоду ВВП України, сукупна оплата праці, перекази мігрантів і оплата праці мігрантів за кордоном зростали, однак темпи їхнього зростання були різними. Зростання перших двох показників не перевищували 30%, а показник ефективності праці, як показано раніше, протягом низки років, наприклад, у періоди 2001—2004 рр. і

2015—2017 рр., був цілком пристойним. Що стосується переказів і оплати праці мігрантів, то вони зростали значно більшими темпами, а показники ефективності переказів мігрантів і оплати праці мігрантів, які визначаються як відношення ВВП до відповідних показників, стрімко спадали (понад 11 разів за період з 2008 р. по 2018 р.). Наведені факти не лише свідчать про те, що щораз більше українців стають мігрантами, не беручи безпосередньої участі в розвитку національної економіки і вкладаючи свою працю, знання, вміння в розвиток економік інших країн. Зменшення пропозиції на ринку праці робочої сили, і насамперед висококваліфікованої, призводить до уповільнення темпів зростання української економіки.

Водночас стрімке падіння показників ефективності переказів і оплати праці мігрантів свідчить, що ці перекази, співрозмірні з кредитною програмою МВФ для України, використовуються не на економічний розвиток, а тільки на споживання домогосподарств. Хоча ці кошти, на думку А. Гайдуцького [6], належать до найстабільніших джерел надходження іноземного капіталу і випереджають прямі іноземні інвестиції, портфельні інвестиції та міжнародну технічну допомогу, які циклічно то зростають, то спадають.

До висновку, що перекази мігрантів з-за кордону витрачаються в Україні в основному для споживання, також приходимо, аналізуючи структурні зміни між сумарним показником "оплата праці (в Україні) + перекази мігрантів", з одного боку, та показником "інші доходи", з другого боку, у структурі агрегата "ВВП + перекази мігрантів". Протиставлення цих двох складників показує, що співвідношення між ними є дуже далеким від умов успішного економічного розвитку [30:70]. Відносно мала частка (варіює в межах від 41% до 53%, середня — 45%) інших доходів у національної економіки є переконливим свідченням високого рівня споживання та її низьких інвестиційних можливостей. Різке збільшення сукупної суми оплати праці мігрантів і грошових переказів мігрантів, яке спостерігається в останні роки, впливає на те, що цінність переказів стосовно ВВП різко знижується. Подібна тенденція спостерігається і в регіональному розрізі: ефективність оплати праці зростає, тоді як ефективність грошових переказів мігрантів до регіонів України, навпаки, — спадає.

Крім сказаного, МВФ у своєму дослідженні [7] вказує ще на дві вагомні пастки переказів мігрантів, які призводять до струк-

турних змін, що перешкоджають економічному розвитку:

— "голландська хвороба": грошові перекази витрачають головним чином на потреби споживання домогосподарств. Оскільки грошові перекази зростають, то попит на всі продукти в економіці зростає і це підвищує тиск на ціни. Наплив іноземної валюти разом із підвищенням цін робить експорт менш конкурентоспроможним, внаслідок чого країна починає виробляти менше продукції на експорт;

— "слабке врядування": грошові перекази змінюють економіку таким чином, що уповільнюється внутрішнє зростання, збільшується залежність від переказів і виникає економічна пастка: економіка країни "застрягає" у безкінечному міграційному циклі: "еміграція з країни — економічна стагнація — зростання вартості життя — еміграції з країни" і залежності від того, скільки людей регулярно виїжджає на заробітки. Тобто уряди починають покладатися на експорт праці, а не на товари, вироблені цією робочою силою всередині країни.

ВИСНОВКИ

Україна, на відміну від розвинених країн, має занадто велику частку оплати праці у структурі ВВП. Цей структурний дисбаланс ВВП є доказом присутності у економічному розвитку тенденції до надмірного споживання. Він тягне за собою важливі негативні деформації макроекономічних пропорцій в економіці, які обмежують інвестиційний потенціал економічного розвитку. Невиправдане зростання заробітної плати не сприяє економічному зростанню, оскільки технологічні структурні зміни, модернізація виробництва, впровадження технічних і наукових змін здійснюються шляхом інвестицій, а основним джерелом інвестицій є не заробітна плата, а інші доходи та інвестиції зовнішнього характеру. Ну і звичайно, перекази мігрантів, хоча їх постійне зростання знижує їхню цінність стосовно ВВП.

Література:

1. Пелех О.Б. Динаміка макроекономічних змін у структурі валового внутрішнього продукту України // Ефективна економіка. 2018. № 11.
2. Пелех О.Б. Зміни у структурі валового регіонального продукту і сукупна продуктивність праці // Економіка та суспільство. 2018. № 19.
3. Пелех О.Б., Юськів Б.М. Грошові перекази мігрантів у структурі валового внутрішньо-

го продукту України // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 22.

4. Пелех О. Структурні зміни та зрушення в національній економіці України: аналіз та оцінка: монографія. Рівне: О. Зень, 2019. 380 с.

5. Шинкоренко Т.П., Кузнєцова Л.І. Тенденції зміни частки заробітної плати в структурі ВВП та валового випуску України: порівняльний аналіз. Економіка та прогнозування. 2008. № 3. С. 20—44.

6. Гайдуцький А. П. Роль міграційного капіталу у забезпеченні макроекономічної стабільності країни. Фінанси України. 2007. № 7. С. 20—34.

7. Мельник О. Гроші заробітчан — це двигун змін на краще, амортизатор кризи або гальмо розвитку. URL: <https://nachasi.com/2018/09/18/chomu-perekazy-ne-dopomagayut/> (дата звернення: 30.12.2019).

References:

1. Pelekh, O. B. (2018), "Microeconomic changes dynamics in the Ukrainian GDP structure", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=10> (accessed 25 Jan 2020).

2. Pelekh, O. B. (2018), "Gross regional labor output in Ukraine and gross regional product", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 19, available at: <http://www.market-infr.od.ua/uk/2018> (Accessed 25 Jan 2020).

3. Pelekh, O. B. and Yuskiv, B.M. (2018), "Migrants' money transfers as an element of the ukrainian GDP structure", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22.

4. Pelekh, O. B. (2019), *Strukturni zminy ta zrushennia v natsional'nij ekonomitsi Ukrainy: analiz ta otsinka: monohrafiia* [Structural changes and shifts in the national economy of Ukraine: analysis and evaluation: monograph], O. Zen', Rivne, Ukraine.

5. Shynkorenko, T.P. and Kuznietsova, L.I. (2008), "Trends in changes in the share of wages in the structure of GDP and gross output of Ukraine: comparative analysis", *Ekonomika ta prohnozuvannia*, vol. 3, pp. 20—44.

6. Hajduts'kyj, A. P. (2007), *The role of migration capital in ensuring the country's macroeconomic stability*. *Finansy Ukrainy*. vol. 7, pp. 20—34.

7. Mel'nyk, O. (2018), "Workers' money is the engine of change for the better, a shock absorber or a brake on development", available at: <https://nachasi.com/2018/09/18/chomu-perekazy-ne-dopomagayut/> (Accessed 30 December 2019).

Стаття надійшла до редакції 14.02.2020 р.